

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

**Циклова комісія соціально-гуманітарних, філологічних дисциплін
та фізичної підготовки**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Основи теорії гендеру»
вибіркових компонент
освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
272 Авіаційний транспорт
Технічне обслуговування та ремонт повітряних суден і авіадвигунів

за темою 3 – *Виховання та освіта*

Кременчук 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 №7

СХВАЛЕНО

Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу Харківського
національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 28.08.2023 №1

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 №7

Розглянуто на засіданні циклової комісії соціально-гуманітарних, філологічних дисциплін та фізичної підготовки, протокол від 28.08.2023 №1

Розробник: викладач циклової комісії соціально-гуманітарних, філологічних дисциплін та фізичної підготовки, спеціаліст вищої категорії Кошева Ю.В.

Рецензенти:

1. Доц.кафедри соціальних та економічних дисциплін ХНУВС, відповідальна з гендерних питань Кременчуцького льотного коледжу ХНУВС Петченко М.В.
2. Викладач циклової комісії соціально-гуманітарних, філологічних дисциплін та фізичної підготовки Кременчуцького льотного коледжу ХНУВС, доктор філософії, викладач вищої категорії, викладач-методист Кірюхіна М.В.

План лекції:

1. Проблематика гендерного виховання.
2. Мета гендерного виховання.
3. Передумови становлення і розвитку гендерного підходу до освіти.

Рекомендована література:

Основна:

1. Гендерний аналіз українського суспільства. – Київ: ПРООН, 1999.
2. Гендер для медій. Маєрчик М., Плахотнік О., Ярманова Г. (ред.) Гендер. К.: Критика, 2013. – 220 с.
3. Гендерні медійні практики: Навчальний посібник із гендерної рівності та недискримінації для студентів вищих навчальних закладів / Колектив авторів. – Київ, 2014. – 206 с.
4. Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві. – К.: Інститут соціології НАНУ, 2007. – 143 с.
5. Гендерний паритет в умовах розвитку сучасного українського суспільства. – Київ, 2003. – С. 50-79.
6. Запобігання домашньому насильству і торгівлі жінками. – К.: Україна, 2001. – 256 с.
7. Кімелл М. Гендероване суспільство. – Київ, Сфера, 2003, 494с.
8. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок // Наші людські права: Посібник з жіночих людських прав / Пер. з англ.. – К.: Карпати, 1996.
9. Лавриненко Н. Гендерний розподіл домашньої праці // Українське суспільство 1992 – 2008. Соціологічний моніторинг / За ред.. д.е.н. В.Ворони, д.соц.н. М.Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2008. – С. 86 – 93.
10. Павличко С. Фемінізм. – К., 2002.
11. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К.: «К.І.С.», 2004, 536 с.

Допоміжна:

1. Гендерна політика та інституційні механізми її реалізації в Україні: національний огляд виконання Україною Пекінської декларації та Платформи дій і заключних документів Двадцять третьої спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН / Укл.: М. Корюкалов. – К., 2014. – 122 с. 5.
2. Гендерний розвиток у суспільстві: конспекти лекцій / відп. ред. К. М. Левківський, наук. ред.-упоряд. С. П. Юдіна. – Вид. 2-ге. – К.: Фоліант, 2005. – 351 с. 6.
3. Гендерні дослідження: прикладні аспекти: монографія / [В.П. Кравець, Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді та ін.]; за наук. ред. В. П. Кравця. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2013. – 448 с.
4. Дрожжина Т. В. Гендерні аспекти в освіті / Т. В. Дрожжина // Управління школою. – 2012. – № 16/18. – С. 76-82.

5. Христова Г.О. Основи гендерно-правового аналізу законодавства України. – Харків: Райдер, 2008. – 108 с.
6. Шабелян І.М. Гендерний аспект на уроках математики // Досвід педагогів школи з питань впровадження гендерного підходу в навчально-виховному процесі. Наукові статті. – село Лозуватка, Криворізький район, 2015. – 21 с. – С.12-13.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Електронна бібліотека Української асоціації жіночої історії <http://www.womenhistory.org.ua/index.php/elektronni-resursi/16-elektronna-biblioteka>
2. Музей історії жіноцтва, жіночого і гендерного руху // <http://gender.at.ua>
3. Бібліотека Гендерного центру «Крона» // <http://www.krona.org.ua/nash.html>
4. Гендерна мапа України <http://gendermap.org.ua>
5. Публікації проекту «Рівність жінок і чоловіків у світі праці» http://gender.ilo.org.ua/Pages/publications_ukr_new.aspx
6. Публікації Міжнародного благодійного фонду «Український жіночий фонд» <http://www.uwf.kiev.ua/publications>

Текст лекції

1. Проблематика гендерного виховання.

В сучасних умовах реформування системи освіти в Україні акцентується увага на необхідності вивчення та осмислення різних аспектів гендерної проблематики. Європейська комісія (2009 рік) в процесі дослідження гендерного аспекту систем освіти країн-членів ЄС виявила, що назріла потреба впровадження комплексної гендерної політики.

У ході парламентських слухань 2006 року "Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи" було зазначено, що темпи і якість упровадження гендерної політики не відповідають потребам часу, перешкоджаючи подальшій демократизації й соціальному розвитку кожного члена нашого суспільства.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 10.09.2009 р. № 839 затверджено "План заходів з впровадження принципів гендерної рівності в освіту. Нові трансформаційні процеси у світовій спільноті й у нашій державі, початок ери повноправності буття жінки та чоловіка потребують глибшого осмислення соціально-психологічних механізмів набуття дитиною гендерної ідентичності як передумови повноцінної реалізації "Я".

Наукові дослідження довели, що висока фемінність у жінок та маскуліність у чоловіків у сучасному суспільстві не завжди є гарантією їхнього соціального та психологічного благополуччя.

Сьогодні все більше вчених пов'язують розв'язання цього завдання з реалізацією гендерного підходу в освіті тому, що саме гендерний підхід орієнтований на формування й утвердження рівних, незалежних від статі можливостей самореалізації людини в усіх сферах життєдіяльності.

Проблема гендерного виховання хвилює сьогодні багатьох педагогів, психологів.

Інтерес обумовлений тим, що сучасні вимоги індивідуального підходу до формування особистості не можуть ігнорувати гендерні особливості дитини, так як це біосоціокультурні характеристики. Сучасні пріоритети у вихованні хлопчиків і дівчаток полягають не в закріпленні жорстких стандартів маскулінності і фемінності, а у вивченні потенціалу партнерських взаємин між хлопчиками і дівчатками, вихованні людського в жінці і чоловікові, щирості, взаєморозуміння, взаємодоповнюваності.

Важливість гендерного виховання обумовлюється низкою об'єктивних чинників – реальні трансформації гендерних стосунків у сучасному українському суспільстві; злам традиційної системи поляризації жіночих та чоловічих соціальних ролей, їхнє зближення, переосмислення ролі та місця жінки у різних сферах суспільної діяльності; необхідність вивчення основ гендерних знань в системі освіти; як показує вивчення досвіду, у навчальних закладах гендерне виховання відбувається стихійно, практично запроваджується жорсткий традиційний підхід у формуванні статево-рольових стереотипів, стереотипів самосприйняття та самооцінки особистості дитини лише за статевою ознакою, у змісті виховання недостатньо присутній гендерний компонент та його методичне забезпечення.

Звертаючись до робіт вітчизняних дослідників гендеру та дослідників із пострадянських країн, ми можемо констатувати, що чимало робіт присвячено статево-рольовому вихованню школярів: О.С. Богданова, Ю.О. Бурцева, В.Ю. Каган; проблемам із позицій сексології та фізіології, статевої психогієни, етичним аспектам статевого виховання, формуванню сексуальної культури школярів: Ю.В. Гаврилов, А.В. Меренков; вихованню в процесі статево-рольової соціалізації: М.А. Радзівілова, Л.І. Столярчук; гендерному підходу до навчання й виховання; становленню гендерної ідентичності, формуванню культури стате-вих взаємостосунків: О.М. Каменська, О.О. Константинова. Зауважимо, що в цьому напрямку гендерне виховання все частіше стає предметом обговорення дослідників: Ю.А. Аркін, П.П. Блонський, А.В. Мудрик.

Сучасні гендерні дослідження в педагогіці базуються на концепції статево-рольового виховання Л.І. Столярчук та її учнів: В.В. Дудукалова, який досліджував педагогічні умови статево-рольового виховання студентів; М.А. Толстих, яка розглядала процес становлення гендерної ідентичності студентів; Т.С. Кузнецова, який вивчав процес формування культури взаємостосунків старшокласників (гендерний аспект); Т.П. Машихіної, яка присвятила своє дослідження формуванню статево-рольової поведінки старших підлітків; М.А. Радзівілової, яка досліджувала можливості виховання дошкільників у процесі статево-рольової соціалізації. Серед українських учених-педагогів актуальність упровадження гендерної парадигми, зокрема з проблеми гендерного виховання учнів різних вікових

категорій, обґрунтовується у роботах С.Т. Вихор, О.М. Кікінежді, В.П. Кравця, О.С. Цокур.

2. Мета гендерного виховання.

Початок ХХІ століття ознаменувався пошуком шляхів соціального партнерства жінок і чоловіків, рівномірного використання їх потенціалу в будь-якій сфері життєдіяльності, що є метою сучасного людства.

"Гендер" є одним із наймолодших термінів у психології, педагогіці, соціології, суспільствознавстві тощо. Вважається, що вперше на науковому рівні його застосувала до аналізу стосунків і діяльності чоловіків і жінок та для точного тлумачення біологічних, фізіологічних і соціально-рольових відмінностей представників різної статі американка Дж. В. Скотт, науковець і педагог.

Гендер означає "соціальні стосунки між людьми різних статей", "соціально організовані стосунки між людьми різних статей", "поділ ролей на чоловічі та жіночі".

Гендерна рівність – це не тільки рівність статей, а й рівність використання особистісного потенціалу кожної людини незалежно від статі. Впровадження гендерного підходу у формування гармонійно розвиненої особистості пропонує новий спосіб пізнання дійсності, у якому відсутня нерівність та ієрархія "чоловічого" й "жіночого", розширює життєвий простір для розвитку індивідуальних здібностей і задатків кожної особистості.

Як зазначають О. Цокур та І. Іванова «гендерне виховання – це цілеспрямований, організований і керований процес формування соціокультурних механізмів конструювання чоловічих і жіночих ролей, поведінки, діяльності та психологічних характеристик особистості, запропонованих суспільством залежно від їх біологічної статі».

Метою гендерного виховання є створення умов для формування егалітарної свідомості, вільної від гендерних стереотипів і відповідальної за свої міжособистісні взаємини в соціумі.

Погляд на всі прояви життя через призму гендерних цінностей і відповідним цим цінностям потреб, інтересів і форм діяльності складає гендерну культуру. Вона не може існувати в умовах верховенства патріархальних цінностей, які дозволяють пригнічення однієї соціальної спільноти стосовно іншої. Гендерна культура передбачає гармонізацію взаємин чоловіків і жінок у суспільстві, відображає прагнення суспільства до вирівнювання їх статусів.

У сучасній соціально-педагогічній роботі відбувається пошук альтернативних методик, що забезпечували б адекватне привласнення гендерної культури особистості.

Значна увага при цьому приділяється змінам у суспільстві та моделям маскулінності і фемінінності, яким властиво змінюватися. "Маскулінність" (мужність) являє собою комплекс характеристик поведінки, можливостей і очікувань, що детермінують соціальну практику тієї чи іншої групи, яка

об'єднана за ознакою статі. Іншими словами, маскулінність – це те, що додається до анатомії для отримання чоловічої гендерної ролі". При аналізі маскулінності потрібно брати до уваги її множинність, історичність і ситуативність, все це вказує на варіативність моделей маскулінності та їх залежність від змін, що відбуваються в суспільстві.

"Фемінінність" – характеристики, що пов'язані з жіночою статтю, або характерні форми поведінки, що очікуються від жінки в даному суспільстві, або ж соціально визначене вираження того, що роздивляється як позиції, що внутрішньо властиві жінці" .

Психолог Ж. Міллер висловила думку, що такі риси фемінності як емоційність, вразливість та інтуїція – це не слабкість, а особлива сила, яка може стати суттєвою для формування кращого суспільства, і що всі ці риси чоловіки могли б розвивати в собі. З точки зору сучасної культури для гендерних ролей чоловіка і жінки властиві наступні характеристики. Чоловікові відводиться роль "сильного", жінці – "слабкого". Чоловік через свої психологічні особливості – завжди "лідер", а протилежна роль – "веденого" – належить жінці.

Нарешті, сучасний чоловік, що розуміє високе призначення жінки бути прародичкою людського роду – "прихильник", його роль можлива, коли жінка виконує роль тієї, що приймає пошану – роль кумира. Три істотні характеристики визначають риси поведінки чоловіка і жінки в різних сферах життя. Ці риси стають показниками "сучасного чоловіка", "сучасної жінки". Е. Маккобі та К. Джаклін вивчаючи вплив статі на поведінку, виділили три групи гендерних відмінностей.

Перша група відмінностей – достовірні (більша агресивність чоловіків, їхні переваги в математичних і просторово-видових операціях, вищі лінгвістичні здібності жінок).

До другої групи були віднесені сумнівні (чоловіки і жінки різняться у слухняності і турботливості, домінантності, стресі і тривожності, загальному рівні активності, змагання (конкурентності), тактильній чуттєвості).

Третя група поєднує відмінності, які не підтвердилися (для жінок – визначальна роль середовища на їхній розвиток; великі – навіюваність та соціальність, кращі успіхи в розв'язанні завдань, що вимагають стандартного вирішення; менші – самоповага і потреба успіху, переважно розвиток слухового аналізатора. Для чоловіків – визначальний вплив спадковості на їхній розвиток, кращі успіхи у виконанні складних і нестандартних завданнях, аналітичний пізнавальний стиль, передаючий розвиток здорових аналізаторів).

Е. Маккобі і К. Джаклін проаналізувавши велику кількість досліджень з проблем відображення біологічних статевих різниць у соціальній поведінці, інтелектуальній діяльності, зробили висновок про потребу паритетної взаємодії чоловіків та жінок і тим самим поставили під сумнів помилковість деяких поширених стереотипів у суспільстві. Зокрема, вони доводять, що обидві статі не різняться загальним рівнем інтелекту, показником рівня мотивації успіхів у кар'єрі.

У віковому плані формування гендерної культури особистості набуває особливої значущості в підлітковому та старшому шкільному віці, коли відбувається перебудова всієї системи відносин людини з дійсністю, формується світогляд особистості та її уявлення про власне призначення і сенс життя, а логіка психосоціального розвитку вимагає активного осмислення соціально вироблених способів поведінки.

Саме в підлітковому та старшому шкільному віці відбувається формування рольових позицій чоловіка і жінки. І те, в яку жінку перетворюється дівчинка чи в якого чоловіка виросте хлопчик, значною мірою визначається характером виховної роботи. На жаль, педагоги, і батьки все ще відмовляються від участі у формуванні еталонів мужності і жіночності.

Відомий дослідник В. Кравець вважає, що процеси фемінізації підростаючого чоловічого населення і маскулінізації жіночого, сьогодні проявляються чітко. Відбувається зближення традиційно жіночих і чоловічих соціальних ролей. Серед причин цього негативного явища він називає: – домінування жіночого впливу на хлопчиків у дитячому і підлітковому віці; – зростання кількості жінок, що "роблять кар'єру", де потрібні чоловічі якості; – через деструктивні явища в соціально-економічній сфері багато чоловіків неспроможні заробляти, утримувати сім'ю. Важливим компонентом гендерної соціалізації особистості є гендерне виховання – це процес, спрямований на формування якостей, рис, властивостей, що визначають необхідне суспільству ставлення людини до представників іншої статі. Тому у сферу гендерного виховання входять не лише такі специфічні відносини між представниками чоловічої і жіночої статі, як подружні, але й будь-які інші: у суспільному житті, праці, відпочинку тощо.

У процесі гендерного виховання необхідно вирішити низку конкретних педагогічних завдань, до яких відноситься формування: – соціально-педагогічної відповідальності у взаєминах між статями, переконання, що і у сфері інтимних відносин людина не є незалежною від суспільства; – прагнення мати міцну, дружню сім'ю, що відповідає сучасним вимогам суспільства: рівноправність батька і матері в сім'ї; – народження кількох дітей; свідоме і відповідальне ставлення до їх виховання, як до свого обов'язку перед суспільством загалом, своїми батьками і дітьми; – здатності розуміння інших людей і почуття поваги до них не лише як до людей взагалі, але й як до представників чоловічої чи жіночої статі; здатності враховувати і поважати їх специфічні статеві особливості у процесі суспільної діяльності; – здатності і прагнення оцінювати свої вчинки стосовно інших людей з урахуванням статевої належності, виробляти поняття хорошого і поганого вчинку у сфері цих відносин; – усвідомлення себе представником своєї статі, що підтримує самооцінку і почуття самоповаги, впевненість і потенціал самореалізації; – необхідних навичок спілкування і взаєморозуміння, а також здатності приймати усвідомлені рішення у сфері міжстатевих стосунків; – уміння дружити і любити; досвіду нестатевої любові.

Необхідно зазначити, що в історико-генетичному плані проблема гендерного виховання та формування гендерної культури особистості, склалася як форма прояву партнерства між чоловіками і жінками. На цей час зазначені прояви партнерства в системі гендерних відносин повинні ґрунтуватися на ідеології гендерної рівності – "рівність стартових умов, отримання рівних часток соціальних ресурсів, рівну участь у суспільній владі для представників обох гендерних груп".

Значне місце в системі чинників, що забезпечують оптимальний характер процесу гендерного виховання та формування гендерної культури особистості займає освіта. Науково обґрунтованою є розробка технологій формування гендерної культури, тому діяльність з формування гендерної культури неможлива без застосування гендерного підходу до освіти і в освіті.

3. Передумови становлення і розвитку гендерного підходу до освіти.

Найповніше соціальні й теоретичні передумови становлення і розвитку гендерного підходу до освіти досліджені І. Мунтяном. До основних з них автор відносить: руйнування традиційної системи гендерної стратифікації і різке послаблення поляризації жіночої і чоловічої соціальних ролей, нівеляцію принципових розбіжностей у нормах поведінки й психології жінок і чоловіків через спільність їх трудової діяльності і сумісності навчання; принципову трансформацію шлюбносімейних стосунків; істотні зміни культурних стереотипів маскулінності й фемінності, які стають менш жорсткими і полярними, більше внутрішньо суперечливими, поєднуючи в собі традиційні риси з новими, і більш чіткий облік різноманітності індивідуальних ситуацій тощо.

Формально процес гендеризації в освітній сфері починається, коли дитину віддають до навчального закладу, і продовжується протягом усього навчання. Хлопчики і дівчатка освоюють і вчать один одного, які заняття і поведінка відповідають хлопчикам, а які – дівчаткам, і забезпечують відповідність вчинків кожної дитини накресленому плану.

При цьому вчителі і навчальна програма, і це очевидно, підсилюють не тільки гендерні відмінності, але і нерівність, яка супроводжує і формує ці відмінності. При цьому на вказані особливості накладають свій відбиток дві важливих обставини.

Перша з них пов'язана з рівнем гендерної культури особистості, а друга – з гендерними особливостями професії, яка обирається. Іншими словами, кожна молода людина, абстрактно кажучи, може вибрати для себе свою майбутню справу з широкого різноманіття професій.

Але насправді, практично, спектр можливих виборів для неї виявляється значно вузьким. Неінформованість молодих людей про можливості професійного вибору або обмежена за гендерними ознаками інформація про нього є на сьогоднішній день реаліями сучасного суспільства.

Як наслідок, цілком очікуваний, молоді люди відтворюють застарілі гендерні стереотипи. У цей же час, у науковій літературі знаходимо

свідомості фахівців про те, що "невдалий вибір професії завдає не тільки окремим людям, але і суспільству, в цілому, величезні збитки, економічні і соціальні".

У цьому ракурсі принциповим стає впровадження гендерної освіти в усі навчальні заклади, які, перебуваючи у стадії реформування, мають здійснити перехід від системи підготовки школярів, орієнтованої на накопичення знань, до системи, яка має на меті навчити їх застосуванню. У цій ситуації впровадження гендерної складової в систему освіти сприятиме не тільки підвищенню фахової майстерності викладачів, але й зміні стратегії освіти в бік соціальногендерної толерантності всіх учасників освітнього процесу. Школа ж завжди була і залишається провідним чинником гендерної соціалізації.

Зміст навчального матеріалу, дидактичних і виховних установок у процесі спілкування вчителя і учня є орієнтиром розвитку гендерної свідомості хлопців і дівчат. Методика організації навчально-виховного процесу також формує психологічну основу утвердження ідеології гендерного нерівноправ'я або закріплення гендерної нерівності.

Отже, у процесі гендерного виховання формуються моральні риси дитини, моральні звички поведінки, розвиваються вольові якості особистості. Не можна сформувати повноцінної гармонійної особистості без урахування вчителем статі дитини у навчально-виховному процесі.

Таким чином, гендерне виховання має важливе значення для вирішення проблем морального розвитку українського суспільства.